

DÜKKİ

(الدقي)

Ebû Bekr Muhammed
b. Dâvûd ed-Dimaşkî
(ö. 360/971)

Zâhid ve sûfî.

Aslen Dîneverli olduğu için Dîneverî, Şam'da yaşadığı için Dimaşkî nisbeleriyle de tanınır. Dükkî nisbesi kaynaklarda Zükkî (Hatîb, V, 266) ve Rakkî (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 612; Şa'rânî, I, 119) şeklinde de verilir. Bağdat'a giderek bir süre orada yaşadıkdan sonra Şam'a yerleşen Dükkî, Hatîb el-Bağdâdî'ye göre Bağdat'ta, Münâvî'ye göre ise Mısır'da vefat etmiştir. Yaklaşık 240'ta (854) doğduğu dikkate alınırsa 100 yıldan epey fazla yaşadığı söylenebilir (Sülemî, s. 448). Çağındaki sûfilerin en büyüklerinden biri olan Dükkî, daha ziyade üstadı İbnü'l-Cellâh'ın tasavvuf anlayışını benimsemekle birlikte Ebû Bekir ez-Zekkâk, Abdülâh er-Râzî ve Ebû Bekir el-Mısrî gibi sûfilere de faydalandı. Cüneyd-i Bağdâdî ile görüştü. Ebû Bekir İbn Mücâhid'den kiraat, Muhammed b. Ca'fer el-Harâitî'den hadis okudu. Başta Ebû Nasr es-Serrâc olmak üzere bazı sûfî müellifler onun görüşlerini nakletmişlerdir.

Dükkî'ye göre helâl yiyecekler kişiyi sâlih amellere yöneltir; helâl olup olmadığı şüpheli besinler insanın yolunu şaşırtmasına sebep olur; haram yiyecekler ise Allah ile kulu arasında perde olur. Sûfî âfiyet ve huzur aramamalı, zahmet ve meşakkate katlanmayı öğrenmelidir. Hayatta keder ve sevinç birbirini takip eder. Fakat tasavvuf ehli belâyı sevinçle karşılamalı, kurtuluşunu acılarda aramalıdır. Semâa önem veren ve bu hususla ilgili garip hikâyeler anlatan Dükkî tevekkülün tam olmasını, fakirin hem zâhir hem bâtın itibarıyla sebeplerden uzak kalmasını ister. Fakrî sûfinin bir hali olarak anlar. Sûfinin fakr haline sahip oluşunun belirtisi, her vakitte o vakit için yapılması en uygun olan şeyle meşgul olması ve kendisini kötülüklerden uzak tutmasıdır. Allah'a yakın olmanın âlâmeti de onun dışında kalan her şeyden ilgiyi kesmektir. Allah'ın kelâmı gönüllere ışıklarını yayınca oradaki bencil arzuları yok eder. Ârifler Allah ile yaşadıklarından gerçek hayat onların hayatıdır. Rabbini bilen O'ndan ümit kesmez, nefisini tanıyan yaptığı işle kibirlenmez. Allah'ı bilen O'na sığınır, O'nu unutan ise yaratıklara sığınır.

Dükkî uzun tecrübeler sonunda ulaştığı bu tür kanaatleriyle kendisinden sonraki sûfiler üzerinde tesirli olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma*, s. 229-230, 236; Sülemî, *Tabakât*, s. 448-450; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 266 vd.; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 207; Herevî, *Tabakât*, s. 505; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 327; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 612; a.mlf., *el-Lübâb*, I, 505; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVI, 138; Sa-fedî, *el-Vâfî*, III, 63; Câmî, *Nefehât*, s. 188-190; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 119; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 44.

ERHAN YETİK

DÜLDÜL

(دلدل)

Hz. Peygamber'e
Mukavkis tarafından
hediye edilen katır.

Mısır Hükümdarı Mukavkis'in, hicretin 6. yılında (627) Hz. Peygamber'e gönderdiği kıymetli hediyeler arasında bulunan katıra hızlı yürüyüşü ve çevikliği dolayısıyla "kirpi" anlamına gelen düldül adı verilmiştir. Bu boz renkli katırın erkek veya dişi oluşu hususunda kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Konuyla ilgili Türkçe literatürün hemen hepsinde "beyaz renkli dişi katır" ifadesi kullanılmışsa da Arapça kaynaklardaki rivayetlerde (Âmirî, II, 165; Halebî, III, 431) onun erkek olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber, hem savaşlarda hem de diğer zamanlarda bindiği düldülün idaresini, ileride Mısır valiliği de yapacak olan Ukbe b. Âmir el-Cühenî'ye vermişti. Daha sonra Hz. Ali'ye bağışladığı düldül ondan oğulları Hasan ve Hüseyin'e, ardından da diğer oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye intikal etmiştir. Hz. Ali'nin Hâricîler'le çarpışırken düldüle bindiği yolundaki rivayetlere hem Şîr hem de Sünnî kaynaklarında yer verilmiştir. Ayrıca çeşitli vesilelerle Ferve b. Amr el-Cüzâmî, Eyle Hükümdarı İbnü'l-Almâ, Dûmetülcendel hâkimi ile Habeşistan Necâşisi Ashame tarafından da Hz. Peygamber'e katır hediye edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 260, 491-492; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 76; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 174; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 314-315; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eşer*, II, 266, 322; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, I, 481; Âmirî, *Behcetü'l-meâfîl*, Kahire 1331, II, 165; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 186; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Kahire 1384/1964, III, 431-432; Köksal, *İslâm Târihi* (Medine), VII, 82; XI, 175-176; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâitbü'l-idâriyye* (Özel), II, 97-98; Pakalin, I, 485; Cl. Huart, "Dül-

dül", *İA*, III, 663; a.mlf., — [Ch. Pellat], "Duldul", *EF*² (Fr.), II, 639; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 383; *TDEA*, II, 393.

ALİ YARDIM

□ EDEBİYAT. Hz. Ali Fars edebiyatı ile Türk edebiyatının klasik, tasavvufî, dinî-destanî metinlerinde genellikle zülfikar adlı kılıcı ve Hz. Peygamber'in kendisine hediye ettiği düldül isimli katırıyla birlikte anılmaktadır.

Kaynaklarda, Hz. Ali'nin savaşlarda ve özellikle savaş başlamadan önce yapılan mübârezelelerde hasımlarını kılıcı zülfikar ve düldülün de maharetiyle altettiği belirtilir; bu sebeple edebî metinlerde bunlar onun âdeta ayrılmaz birer parçası olarak anılmıştır. Bu husus, Hz. Ali çerçevesinde oluşturulmak istenen tenâşüp sanatının bir gereği ve ifadesi olarak da çok rağbet görmüştür. Halk arasında düldül güçlü süvarisi Hz. Ali ile özdeşleşmiştir. Nitekim Nazîm'in, "Server-i dîn pâdisâh-ı nâmdâr / Hayder-i hasm-efgen ü düldül-süvâr" beytinde bu özellik vurgulanmıştır. Yine bu sebeple Hz. Ali'ye "şâh-ı düldül-süvâr" denilir. Manzumelerde gerek düldül gerekse zülfikar çeşitli özelliklerinden dolayı müşebbehün bih olarak çok sık zikredilir. Meselâ Hayâlî Bey'in, "Görmeyenler gamzen ucundan tek ü püyum benim / Bilmediler zülfikâr-ı şâh ile düldül nedir" beytinde sevgilinin gamzesi Hz. Ali'nin kılıcına, âşık da devamlı koşan düldüle benzetilmiştir. Düldül ayrıca, kırk günlük yolu bir günde kateden olağan üstü hızı ve çevikliğiyle şairlerin yeni mazmunlar bulma yeteneğine sahip kıvrak ve süratli (çâlak) tabiatlarının benzetildiği bir mazmundur. Bâkî, "Destinde zülfikâr-ı Alî nevk-i hâmedir / Bâkî semend-i tab'ın ana düldül eylesen"; Nazîm, "Hayder-i kerrâr-ı meydân-ı senâ-yı zâtınım / Esb-i tab'im düldül-i çâlak hâmem zülfikâr" beyitlerinde yine çevikliğinden, sür'at-i intikalinden dolayı şairane tabiatlarının ölçüsü olarak düldüle yer vermişlerdir. Şairler kalemlerinin (dillerinin) keskinliği ve işlekliliğiyle övündüklerinde, söz meydanının en güçlü eriyiz diyerek kendilerini Hz. Ali'ye, kalemlerini zülfikara, çabuk ve etkili yazmaya yetenekli oluşlarını da düldüle benzetirler. "Hayder-i kerrârıym meydân-ı nazmın Bâkıyâ / Nevk-i hâme zülfikâr u tab' düldüldür bana" beytinde Bâkî kendini âdeta klasikleşmiş olan bu ifade ile övmektedir.

Düldül, dinî-destanî Türk halk hikâyelerinin en yaygınlarından biri olan Hz.

Ali cenklerinde mühim bir yer tutar. Bu hikâyelerde Hz. Ali'nin önemli bir yarıdıcısı ve insana yaklaşan anlayışı ile adı çok sık geçer. Kâfirlerle yapılan savaşlarda olağan üstü yetenekleri ve süratı düldülün diğer bir özelliğidir. Ayrıca "rahşiyye" denilen, padişahlarla önemli devlet adamlarının bindikleri hayvanlar hakkında yazılmış şiirlerde bu hayvanların çeşitli vasıflarını anlatmak için yine düldül zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayâlt Bey Divanı (haz. A. Nihad Tarlan), İstanbul 1945, s. 153; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 69; Cemâl Kurnaz, *Hayâlt Bey Divanı (Tahli-i)*, Ankara 1987, s. 307; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, s. 266-267; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 35-36; Pakalın, I, 485; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XIV, 151; TDEA, II, 393.

MUSTAFA UZUN

DÜLEFİLER

(بنو دلف)

825-897 yılları arasında
Merkezî İran'da (Cibâl)
hüküm süren bir İslâm hânedanı.

Hânedan adını Abbâsî kumandanlarından Ebû Dülef Kâsım b. İsâ el-İclî'den alır. Ebû Dülef iyi eğitim görmüş bir kişi, şair ve müşikişinas, aynı zamanda seçkin bir kumandandı. Me'mûn'un sarayına intisap ettikten sonra Bâbek'in isyanının bastırılmasında önemli rol oynadı. Büyük oğlu Abdülazîz de Halife Me'mûn ve Mu'tasım-Billâh dönemlerinin önde gelen kumandanlarındandı. Hânedanın başşehri Kereç, Ebû Dülef'in babası İsâ b. İdrîs tarafından imar edil-

miş, onun ölümünden sonra da oğlu buraya yerleşmiştir. Abbâsîler Kerec ile Burc şehirlerini Dülefi hânedanına *İğâr** olarak verdikleri için onların hâkimiyetindeki bu iki şehre "İğâreyn" denilmiştir (Yâkût, I, 290). Dülefler Abbâsî Halifeliği'ne bu bölgeden yıllık muayyen haraç dışında hiçbir vergi ödememişlerdir. Yâkût, Kerec'in şairlerin görmeyi arzuladıkları ve şiirlerinde anlattıkları bir yer olduğunu söyler. Bu şehir Hemedan ile İsfahan arasındaki verimli araziler ortasında, yüksekçe bir mevkiye, dağınık olarak kurulmuş bir yerleşim merkeziydi. Şehrin evleri yaklaşık 10 kilometrelik bir sahaya yayılmıştı. Binaları kerpiçten yapılmış olan bu şehirde birçok saray ve geniş bina ile iki çarşı vardı. Çarşılardan biri Bâbü mescidi'li-câmi'de, diğeri bunun tam aksi istikamette şehrin öteki ucunda yer almaktaydı. Verimli birçok bahçe şehrin etrafını kuşatmıştı.

Ebû Dülef'ten sonra oğlu Abdülazîz ve torunları Kerec, Burc, Dînever (Mâhü'l-Küfe), Hemedan, Nihâvend (Mâhü'l-Basra) ve İsfahan ile civarında hüküm sürmüşlerdir. Emîr Ebû Leylâ Hâris b. Abdülazîz'in 284'te (897) ölümüyle toprakları merkezî hükûmetin eline geçmiş ve Abbâsî valileri tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Cibâl bölgesini yaklaşık yetmiş yıl bağımsız olarak idare eden Dülefler kendi adlarına para da bastırmışlardır.

DÜLEFİ EMİRLERİ

Ebû Dülef Kâsım b. İsâ el-İclî	(210/825)
Abdülazîz b. Ebû Dülef	(225/839)
Dülef b. Abdülazîz	(260/873)
Ahmed b. Abdülazîz	(265/878)
Ömer b. Abdülazîz	(280/893)
Ebû Leylâ Hâris b. Abdülazîz	(284/897)

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 199, 244; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 543, ayrıca bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 6, 62; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 252; V, 218, 262, 335; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 290, 373; II, 99; IV, 446; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 239; III, 236; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 169; Zambaur, *Manuel*, s. 199; D. Sourdel, *Le Vizirat 'Abbâside*, Damas 1959-60, I, 259-260; Stanley Lane-Poole, *The Mohammadan Dynasties*, Beyrut 1966, s. 125; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1966, s. 197, 198, 201, 229, 247; "Dülefler", *İA*, III, 663; K. V. Zetterstéen, "Kasım", a.e., VI, 378-379; E. Marin, "Dulafids", *EI*² (İng.), II, 623; Cl. Cahen, "İghâr", a.e., III, 1051; J. E. Bencheikh, "al-Kâsım b. İsâ", a.e., IV, 718-719; F. M. Donner, "Abû Dolâf", *EI*, I, 269-271.

AHMET NEDİM SERİNSU

DÜMYETÜ'İ-KASR

(دمية القصر)

Ali b. Hasan el-Bâharzî'nin
(ö. 467/1075),
Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin
Yetîmetü'd-dehr adlı
antolojisine yazdığı zeyil
(bk. BÂHARZÎ, Ali b. Hasan;
YETİMETÜ'D-DEHR).

DÜNDAR BEY

(bk. FELEKÜDDİN DÜNDAR BEY).

DÜNDAR BEY MEDRESESİ

Eğridir'de
Hamîdoğulları dönemine ait
medrese.

Taşmedrese adıyla da tanınır. Şehri çevreleyen sur duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. İki eyvanlı, iki katlı ve açık revaklı tip avluludur. Ana eyvan üzerindeki kitâbede Hamîdoğulları'ndan Dündar Bey'in emriyle 701 (1301-1302) yılında yapıldığı yazılıdır. Taçkapısında yer alan kitâbede ise 634 (1236-37) yılında II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından yaptırılan handan söz edilmektedir. Önceleri bu sebeple yapının kervansaraydan medreseye dönüştürüldüğü kabul edilmekteydi. Ancak daha sonra kapının, Eğridir'den Denizli'ye giderken 3 km. kuzeyde ve göl kenarında bulunan han kalıntısından getirildiği tesbit edilmiştir. Mukarnas kavsaralı bu Selçuklu taçkapısının yüzeyi geometrik geçmelerle bezelidir.

İki eyvanlı medresede beşik tonozla örtülü ana eyvan iki kat boyunca yükselmektedir. Onarımlar öncesinde ikinci katla bağlantılı olduğu kalan izlerden anlaşılana ana eyvanın solundaki dörtgen planlı mekân kubbe ile örtülüdür. Sağdaki mekân ise bir duvarla ikiye bölünmüş ve beşik tonozla örtülmüştür. İkinci mekânın üzerindeki yarım beşik tonoz sur duvarına dayanmaktadır. Dikdörtgen avlu üç yönden revakla çevrilidir ve boydan boya beşik tonozla örtülü olan revakların arkasında medrese odaları yer alır. Avlunun iki yanında üçer, giriş eyvanının yanlarında da ikişer tane beşik tonozlu oda bulunmaktadır. Medrese sur duvarına bitişik olarak yapıldığından doğu kenarındaki odaların dışarıya açılan mazgal pencereleri yoktur. Odalara basık kemerli kapılardan girilir. Giriş

Dülefler

